

KÜLFÖLDI SZEMLE.

A VELENCZEI SZENT-MÁRK-KÖNYVTÁRBÓL.

SCHÖNHERR GYULÁTÓL.

Az 1897. év őszen több hetet töltöttem Velenczében, hogy a nm. vallás- és közoktatásügyi miniszterium támogatásával az állami levéltárban és a Szent-Márk-könyvtárban végezzek kutatásokat. Az előbbi helyen részben a levéltár magyar vonatkozású anyagának leltárszerű felvétele mellett a levéltár szervezetének s általában az olasz levéltári ügy mai állapotának tanulmányozása képezte feladatomat; a mit azonban e két irányban ezuttal végezhettem, inkább csak előmunkálatnak tekinthetem e két fontos kérdés rendszeres és kimerítő tanulmányozásához, melyre, remélem, a jövőben lesz módom és alkalmam. A jelen sorokban tehát csak a Szent-Márk-könyvtárban eszközölt kutatásaim eredményéből kívánok néhány érdekesebb adatot közzé tenni.

A *Biblioteca Marciana*, egyike Olaszország 17 önálló (autonom) állami könyvtárainak, nem annyira könyveinek száma, mint inkább kéziratgyűjteményének gazdagsága által bír a kutatóra érdekl. A kézirtattár az 1889-ben eszközölt összeíráskor 1697 görög, 3401 latin, 225 keleti, 4841 olasz, 67 más nyelvű, összesen 10,233 kézirtatból állott, és pedig a VIII. századból volt 4, a IX-ikből 16, a X-ikből 89, a XI-ikből 107, XII-ikből 309, a XIII-ikből 900, a XIV-ikből 2050, a XV-ikből 2102, a XVI-ikből 2086, a XVII-ikből 1335, XVIII-ikből 935, a XIX-ik századból 300 kézirtat. A Minerva 1897/98-iki évfolyamának adatai szerint e szám 1897-ig 12,016-ra emelkedett.

Valentinelli hat kötetes katalogusa nyomán a Magyar Könyvszemle 1883. évi folyama közzétette a könyvtár magyar vonatkozású latin kézirtatainak jegyzékét. A további kutatások

tárgyát tehát elsősorban a latin kéziratok hátralevő része, valamint a görög, az olasz és másnyelvű kéziratok kéziratban meglevő katalógusainak magyar szempontból való átvizsgálása kellene hogy képezze. Én azonban csak mellékesen látogathatván a könyvtárat, e munkára nem vállalkozhattam; s az adott viszonyokhoz képest meg kellett elégednem azzal, hogy a könyvtár három Korvin-kódexét, s néhány, a nyomtatott katalógusból eleve kiszemelt XV. század magyar vonatkozású kódexet vehettem tüzetesebb szemle alá.

A három Korvin-kódex közül legnagyobb érdekel bir reánk *Averulinus* XV. századi olasz író építészeti munkájának Bonfinitől származó latin fordítása, melynek diszes czimlapokkal és számos szövegmagyarázó képpel ellátott kézírata 1488-ban készült el Mátyás király könyvtára számára. A munka elé tudvalevőleg Bonfini Mátyáshoz czimezett ajánlólevelet irt, mely a nagy király építkezéseiről nagy részletességgel emlékezik meg. Ez az előszó mult századi kiadásban ismeretes ugyan, de oly nehezen hozzáférhető a mai kutatók számára, hogy jónak láttam egész terjedelmében lemásoltatni, azzal a szándékkal, hogy adandó alkalommal a kódex tüzetes bibliografiai leírásának kapcsán a Magyar Könyvszemlében közre bocsássam.

Marcianus Capella »De nuptiis Philologiae et Mercurii et de septem artibus« című kézírata, Mátyás király könyvtárának Attavante által miniatúrált példánya, régóta ismeretes az irodalomban; a Biblioteca Marciana 1878-ban miniatúrjeinek legszebb példányait gyönyörű díszmunkában ismertette,¹ mely a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában is megvan. Ez ismertetést pontos és terjedelmes bibliografiai kézírással egészítettem ki és lemásoltattam *Tullio Dandolo* e kódexről *D'una preciosità della Biblioteca Marciana e d'un arte in cui furon principi gli Italiani* czímmel írott ismertetését, mely az *Il Gondoliere* 1837. évi folyamának 148—154. és 164—167. lapjain jelent meg.

Mind a két kódexről tudjuk, hogy a San Giovanni e Paolo kolostor könyvtárából kerültek a Marciana birtokába. Nem volt azonban tudomásunk a harmadik Korvin-kódex: *Benvenuti de Ram-*

¹ Fac-simile delle miniature di Attavante Fiorentino contenute nel codice Marciano Capella Le Nozze di Mercurio colla Filologia che si conserva nella Biblioteca Marciana. Fotografie eseguite da Antonio Perini. (Velence, 1878.)

baldis Liber Augustalis legközelebbi provenienciájáról, a kódexet tehát első sorban e szempontból vettem vizsgálat alá és nem volt nehéz megállapítanom, hogy az a Morelli-féle gyűjteményből származik, tehát 1819-ben került a könyvtárba.

Átvizsgáltam *Joannes Michaelis Carrariensis* »De choreis musarum« című, Rangoni Gábor bíbornok, egri püspöknek, Mátyás király híres diplomatájának ajánlott kéziratát (Codex CCXL. Lat. Clas. VI.), melynek 6 oldalra terjedő ajánló-leveléről tudtuk, hogy Rangoni bíbornoknak, történetünk híres Veronai Gáborának életére tartalmaz érdekes adalékokat.

A kódex 62 papirlevélből áll, egyszerű fatáblás-kötésben melyből a fatáblakon kívül a bőrhát maradt meg, rajta papirszalagon XVI. századi kézzel irt czime: IO. MICH. *Carrariensis de choreis musarum m. s.*

1a.—4b. lapjait az ajánlólevél jellegével bíró első fejezet foglalja el, melynek szövege a következő:

Ad reverendissimum in Christo patrem Gabrielem Rongonum (*így*) episcopum Agriensem, et beatorum Sergii et Bachi presbiterum cardinalem, Joannis Michaelis Carrariensis de choreis musarum liber. Capitulum primum, de qua re sit acturus.

Alpharabii librum cum illum legissem, reverendissime Gabriel Rangone, in quo de scientiarum origine mira ingenii celebratione disputavit, eo perductus sum, ut nihil maiore dignum admiratione usque non modo non vidisse, sed ne audivisse quidem aut legisse mihi ipse viderer. Nam cum soleant praeclarissimi viri in unius scientie professione deficere et preter deum errore caruerit, nemo infiniti ferme laboris erat illa professio, que de omnibus policeret disciplinam, presertim cum singule scientie non modo unius hominis, sed multorum etatem poscant et apud Aristotelem per additamenta auferantur, ut nemo fuerit tanti vir ingenii tamque exercitati, in cuius libris error non deprenderatur. Ipocratem quidem excepit Galienus, quem divino ingenio fuisse et ipse et omnium aculeus Auorois scriptitavit: excepit et idem Auorois Aristotelem, in quo procreando affirmat naturam omnes vires effudisse, neque in eo repertum errorem dignum censura. Aliorum errores nemo oculuit, at tamen si vera et dicere libeat et sentire, et multi reperiuntur afforismi in libris Ipocratis, quos Galienus falsos indicavit, et ea gratia negavit esse Ipocratis, sed a latratore insitos, et in libris Aristotelis non modo Cristicole multos offenderunt errores, sed Auicena et multos et graves notavit sermones irretitos, in quibus evolvere, quid sentiret, non est ausus: nempe sibi metuens et sibi ipsi conscius in enigmatibus et amphybologiis versabatur, ut sensum

in utramque contradictionis partem pro interpretum libidine possem inclinari, quin eloquentie sol splendidissimus, M. Cicero Platonem anteposuit Aristoteli, adeo omnibus errorum retia tensa fuere in ea, que si uno verbo dicendum est, omnes collapsi sumus, quod si in singulis deficiunt singuli, maximum quidem erat unum omnes polliceri; at tamen in tanta tamque difficili provincia vir ille eminentissimus ita emicuit, ut omnium scientiarum penates lustrasse et recte comemorasse videatur. Cum igitur hec admiratio in cause investigationem animum meum sustulisset, et iam per varias et multas non inbecilles rationes fluctuaret, venit in mentem clarissimi philosophi Guidonis patris mei gravissima quidem sed faceta sententia; dicere enim solebat ille veteranus miles disciplinarum: Apollinem omnesque musas una cum toto orbe terrarum a deo maximo fuisse creatum, moxque inter Iudeorum civitates Appolinem digitis lyram increpuisse, et prophetas cum sanctitate, tum doctrina venerandos suscitasse; loci postea sacietate captum in Gretiam cum musarum phallange descendisse, ibique et novas cantilenas et novas choreas fuisse meditatam, ut pœete, ut phylosophi, ut oratores, ut medici edocerentur; mox cum eius hostis negligentia regnare inter Grecos cepisset, destituisse Apollinem terras Grecorum et venisse in Italiam et maiores nostros non modo que Grecos instituerat docuisse, sed reperuisse et res novas: satiros enim poetas non dedisse Grecis, sed primum apud Romanos reperisse, quamquam Aristotelis tertia problematum particula, octava et XX^a explicitur, meminit Claremèni satyri, apud Grecos tantum comedie locum satyrarum tenebant. Dedit Apollinem mox et iureconsultos et medicos et theologos, et ut ad omnia uno verbo perveniam, multa quidem hactenus non inventa tradidit nobis et ab aliis translata fecit climatiorea, quod posterum nostrorum tam multa tamque preclara volumina possent abunde comprobare. At postremum irrepsit in Ausoniam tiramni, cum quo Apollini bellum erat; coniunx segnitates hec cum regnare cepisset, et omnia Ittalie gymnasia occupare, expulit ex suis finibus Apollinem, qui ei suisque moribus non conveniret, nam fuit illud tempus, quo muse oratorie erant ittalie incognite, quod paulo post Juuenalis fuit tempora et prolongatum est usquem ad Francischi Petrarche et Gasparini Barzizii tempestatem. Hii enim demortua eloquentie studia ex ipso sepulcro in lucem revocarunt. Pulsus Italia Apolo ad Arabas cum suis nimphis emigravit, ibique virorum illustrium magnum numerum seminavit, ut Johannem filium Serapionis, Rasim et Machomethum, Auoroim et Aboali, Auicennam, qui a partu virgineo apud Betichos circiter annum millesimum et centesimum ac quinquagesimum vigit; sed et Algazellem, et Johannem Mesuem Nazarenum, et Sabor Medorum regem, et Auedadim, et Zoas Albumeronem, et

qui ante hos omnes scripsit, Alpharabium. Igitur ut eo redeat, unde discessit oratio, facile fuit viro illustri, in cuius edibus omnes muse pernoctarent, de omnibus uno libello facere commemoratorem. Discessere postea muse ab Arabibus et iterum in Italiam rediere, ubi utinam que cantant, digna sint vocibus antiquorum. Accensus igitur emulationis cupiditate, temptandum et ipse putavi, si ut de singulis musis, sic enim scientias apelavero, et multos et magnos codices librorum effudi, ita nunc uno modico volumine de omnibus simul epythomata facere possim, et que extrinsecus de scientia queri soleant, brevi oratione complecti. More atque exemplo eorum, qui geographiam scripsere et cosmographiam in modica tabella pynxere, non omnia sed utilia tamen afferre constitui, ut qui ista perlegerit, satis sobrie cum omnibus musis videatur esse versatus. Memosinem Grecam poete tradunt ex Jove musas omnes genuisse, quarum nomina hic sunt: Clio, Gyalemi et Hymenei mater, que gloriosum facit, ut eius appellationis interpretatio est; Euterpe Thesi mater, idem quod delectans est; Talia, cuius filius Palephatus ille fuit, qui scripsit de colendis arboribus, interpretatur virescens; Urania celestis, que peperit Linum; Terpsicore et Melpomone coreas et cantus invenerunt; Erato hoc est amabilis, ex qua Tamiras natus est; Pollymia Triptholomi mater et Calyope mater Orphei. He omnes Mnemosines, hoc est memorie filie aut in nullo unquam, aut in uno convenerunt Gabriele Rongono, sanctissimo eodem ac doctissimo viro, quem veluti senatorio more coniectis in urnam testulis omnes Pierides illustrissimum virum indicarunt. Ergo ad patronatum tuum confugio, prestantissime vir, in hac causa mea tam ardua, tam quidem irretita, qui solus dignus habearis, cuius clientes omnes Pyerides fiant. Qui apud Clararum opidum Brixiani agri natus, honestis parentibus et nequaquam obscura familia, sed fortunis non admodum pinguis virtutem tamen ita complexus, ita secutus es, ut inter preclaros phylosophos solus phylosophus, inter celebres oratores precipuus orator haberere; tantum splendoris patrie attulerunt regie virtutes tue, ut non solum ab illustribus viris, verum a pontificibus Prothenias in omni vita comprobatus nominere. Quisquis enim fuerit, qui patrio Clararum opido nomen dederit, ille profecto plenus numine vaticinabatur claritatem future celsitudinis tue. Qua veriori ethymologia, Claras quam a clarendo interpretari licebit; accedente apostolica dignitate tua quasi quodam fulgentissimo solis iubare Clararum opidum claruit et nomen consequitur rem. Ipse te Tytire primus, ipsi te fontes, ipsa et te Roma vocabat. Preterea veram phylosophiam complexus beati Francisci dogma professus es, fatis tibi existimans oratorem esse, sed illustrem esse et haberi voluisti alterum quem sine altero fictum atque in glium (?) arbitratus es: in ea quoque religione

quantum enitueris, probat sanctissimi viri Johannis Capistranensis auctoritas, qui in ulteriorem Panoniam ad erugendos contra Turchorum rabiem Hunnos profecturus te comitem, socium, auxiliatoremque traduxit et futurum predixit, ut quantum seculi honores pontificatumque contemneres, tantum illi te vel invitum sequerentur. Johanne igitur vita functo in Boemiam profectus, quam Vssiana lues heresi infecerat, veluti bonus Christi agricola vepres evulsisti, bona semina sparsisti, ut abiecta heresi tanta provincia ad orthodoxe fidei redierit veritatem: doctrinis atque exemplis tuis rescipisse eam nemo dubitat. Tum a Christiane religionis propugnatore Mathia Pannonum rege, qui murus veluti inconcussus seipsum pro nostra fide obicem Turchis opposuit, accersitus alterum atque item alterum episcopatum vel invitus subiisti regni, quam eius gubernaculum et rerum bene gerendarum clavem accepisti, omniaque adeo sapienter, adeo integre administrasti, ut Sixtus pontifex maximus abscentem et in Panonia contra Tuchos pugnantem inter cardinales posuerit, iusseritque inter primos Christiane religionis patres numerari, divini profecto pontificis divinum saluberrimumque consilium, ut qui vitiiis, peccatis, Turchisque omnibus denique malis rebus senpyternum bellum indixisti, qui indefessus armatusque semper pro Jesu Christi nomine dimicasti, in ordine illo senatorio locum primum haberes, in quo de huius rebus gerendis habenda iure optimo disputatio est. Quamquam enim aperime erruditus, aperime sapiens et sis et haberere, tum tamen maluisti ita vivere, ut in scribendis rebus tuis illustrium oratorum ingenia laborarent, quam tu aliena scribendo inter primos oratores haberi. Te igitur talem tantumque patronum omnes Pierides uno ore delegerunt, ut sis, qui eas ab arduorum ingeniis iniuriis tueatur. Et id suo iure a te reposcant, ut tuas alumnas foveas, que te a tenellis unguiculis in hac etatem dormientem vigilantemque sinu tenuere; que te omnibus nostre etatis oratoribus sine controversia pretulere; que omnium pastorum sapientiam in te unum transtulere, has pontifex amplecterer, quas puer complexus est, que te sole fulgentem magis reddidere. Quod vero Michael Carariensis, quem hactenus non vidisti, tuo patronatu uti ausus sum, fecit immensa elementia tua, que suam operam nulli hominum negare solet; fecerunt Pierides, quarum res hac loco agebatur; fecit patria tua, in qua magno stipendio medicus sedeo, tibi que conterraneus videri possum; fecerunt affines omnes tui, non modo Rangoni, ex quibus primum tibi genus est, sed et Foliade, ex quibus maternum ducis; hii enim singuli me non secus ac se ipsos amant. Hec tam multa tamque officiosa nomina ut tuo patronatu uti auderem, fecere. Si tu carpservis consilium meum, tuam inprimis clementiam ac pietatem accusato. Ego vero si in singulis libris meis Jesu Christi

auxilium invocare soleo, in hoc potissimum opusculo, in quo de omnibus disciplinis simul agendum est, sentio id efficacius debere de me prestare. Adsit igitur mihi gratia sancti spiritus et ingenium manumque meam in se ipsum rapiat, qui solus est veritas, solus non errans, solus gloriosus in secula seculorum.

A szöveg a 4*b*. lap alulról 8-ik sorával végződik; a következő sorban kezdődik a második fejezet: *Capitulum secundum de origine omnium scientiarum.*

A további fejezetek így következnek:

5*b*. l. *Capitulum tertium de diffinitione physice et generibus causarum.*

6^a l. *Capitulum quartum de diffinitione sapientie et divisione rerum omnium.*

6*b*. l. *Capitulum quartum de divisione in theoreticam et practicam et officii earum.*

A 8*b*. lapon kezdődik a második könyv; rubrummal irt ezime: *Tractatus secundus de scientiis locutionis.* A következő fejezetekre oszlik: 1. *De grammatica* (8*b*. l.), 2. *De dialectica* (12*b*. l.), 3. *De arte dicendi* (16*b*. l.), 4. *De poesi* (19*a*. l.), 5. *Quot satis sint.* (23*b*. l.)

A munka további beosztása a következő:

23*b*. l. *Tractatus tertius de mathematicis.* Fejezetei: 1. *De earum numero* (23*b*. l.), 2. *De aritmetica* (24*a*. l.), 3. *De musica* (26*a*. l.), 4. *De geometria* (28*b*. l.), 5. *De astrologia* (31*b*. l.), 6. *De perspectiva* (33*a*. l.), 7. *De ponderibus* (34*a*. l.), 8. *De instrumentis sonorum* (u. ott.).

34*b*. l. *Tractatus quartus de scientiis adulterinis.* Fejezetei: 1. *De nominibus earum* (34*b*. l.), 2. *De opinione Varronis* (u. ott.), 3. *De nominibus augurii* (35*a*. l.), 4. *De speciebus auguriorum* (36*a*. l.).

38*b*. l. *Tractatus quintus de phylosophia morali.* Fejezetei: 1. *De ethica* (u. ott.), 2. *De monostica* (39*b*. l.), 3. *De echnomica* (42*b*. l.), 4. *De polithica* (46*a*. l.).

49*a*. l. *Tractatus sextus, de physica naturali.* Fejezetei: 1. *De physica.* (u. ott.), 2. *De medicina* (52*b*. l.), 3. *De alchimia.* (55*a*. l.).

56*b*. l. *Tractatus septimus de scientiis supernaturalibus.* Fejezetei: 1. *De metaphysica* (u. ott.), 2. *De theologia* (58*a*. l.), 3. *De hiis qui in exponendis auctoribus requiruntur* (59*b*. l.), 4. *Anacephaleosis.*

Ez utolsó fejezet a munka záró szavát képezi, és mint ilyen, egyenesen Ranganiohoz van intézve. Szövegét egész terjedelmében adom:

Capitulum quartum Anacephaleosis. Spero, vir illustris, id me prope modum assecutum, quod in libelli initio pollicitus sum, ut silicet que extrinsecus in omnibus scientiis querenda sunt, paucis explicarem. Habes igitur munus a Michaele tuo, quod non dubito fore charissimum, cum luminaria huius seculi inferat, et a tibi obsequentissimo servo mittatur. Tuum deinceps officium erit, quamquam etate magnus, auctoritate sis maior, has ingenuas choreas sepe tractare, cum hiis psaltriis ludere, cum his vigilare, cum hiis dormire, cum hiis disputare, tecumque in certamen veniant, tecum in concistorium, tecum sint in urbe, in foro, in domo, in agro, in exercitu, ubique, ut gloriam, quam tibi ingentem dederunt, sempiternam consequaris. Gloria, laus et honor sit Jesu Christo auxiliatori meo, qui sit benedictus in secula seculorum Amen.

Teque patronum illustrem meum Gabriellem ad Sibillinos annos summa cum gloria et sanitate perducatur.

Amen

A kódex ezzel végződik. 61. és 62. számozatlan lapjai üresek. A 62b. lapon XV. századi kéztől a következő bejegyzés olvasható: *Natus est dominus cardinalis anno 26. in die beati Silvestri inter XX. et XXI.* Megtudjuk ebből, hogy a híres főpap 1426 december 31-ikén született, tehát még java korában volt, midőn Mátyás szolgálatába állott.

A *Cod. MDCXLIII. Ital. Clas. VII.* jelzetű kézirat Zsigmond királynak egy érdekes, a sárkányrend adományozásával egybekötött czimeradománya szövegét a czimer képével együtt XVI. századi másolatban őrizte számunkra. Nemcsak az oklevél szövegét másoltattam le, de a czimerképről is vétettem a könyvtár rendelkezésére álló rajzolóval hű másolatot, miután a XVI. századi másolatról fel lehet ismerni, hogy vonásról vonásra híven utánozta az eredeti czimereslevél miniatűrjét.

A Valentinelli nyomtatott katalógusába fel nem vett, tehát reánk nézve jórészt ismeretlen anyagból Zsámboki János, a híres XVI. századi humanista és könyvgyűjtő könyvtárának jegyzékét (*Cod. Lat. XCII. class. XII.*) vettem vizsgálat alá. A becses kézirat 278 levélre terjed és 2618 számban sorolja fel Zsámboki könyveit; lemásoltatása nagy nyereség volna a magyar művelődéstörténetre.

A *Cod. Lat. XCIII. class. XIV.* jelzetű kézirat Francesco

di'Carrara, Padua urának 1402—1403. években diplomáciai ügyekben irt leveleit tartalmazza; közte igen sok a magyar vonatkozású, főleg Zsigmond és László nápolyi király versengésének történetére. Mirse János sokat másolt belőle, de a mint meggyőződtem, ismeretlen anyag is van benne, megérdemelné a tüzetesebb átvizsgálást.

A latin kéziratok írott katalógusából kijegyeztem még a következő magyar vonatkozásokat:

Cod. XII. class. XIV. Frater Ambrosiusnak 1435-ben a baseli zsinaton és Székesfejérváron elmondott beszédei.

Cod. CCXIV. class. XIV., tartalmazza a 32. levéltől Janus Pannonius több költeményét.

Cod. CCLXV—CCLXVI. class. XIV. A 31. szám alatt Andrea Donato és Hieronymo Contareno velencei követek 1433-iki utja Zsigmond királyhoz Magyarországra. A 68. szám alatt Giacomo de la Marcha, a híres magyarországi inquisitor levele.

Cod. CCLXVIII. Class. XIV. A 65. lapon Galeotti Marzio levele. A 93. lapon Eperjesi Domonkos fia János (Joannes Dominici de Eperjes) levele.

Cod. CCLXXXVI. Class. XIV. A 268. lapon Zsigmond király 1433-ban Ravennába való megérkezése alkalmából irt költemény.

Kiváló érdekléssel bir reánk nézve a *Z. Lat. cod. 399.* jelzetű XIV. századi latin világkrónika, mely a világ teremtésétől 1346-ig terjed és a hunok története után jelentékeny részt szentel a magyarok történetének is Géza vezértől III. Andrásig. Engem Thallóczy Lajos tett figyelmessé ez érdekes kódexre, a ki a magyar vonatkozások nagy részét le is másoltatta, de e másolat nagyon hiányos, nemcsak összeolvasásra, de lényeges kiegészítésre is szorul, a mit ezuttal csak részben eszközölhetvén, magát az érdekes kézírás közzétételét más alkalomra kell halasztanunk.